EX-LIBRIS

PUBLICACIÓ D'HISTÒRIA
TEORIA, COL·LECCIONISME
I TÈCNICA DE L'EX-LIBRIS

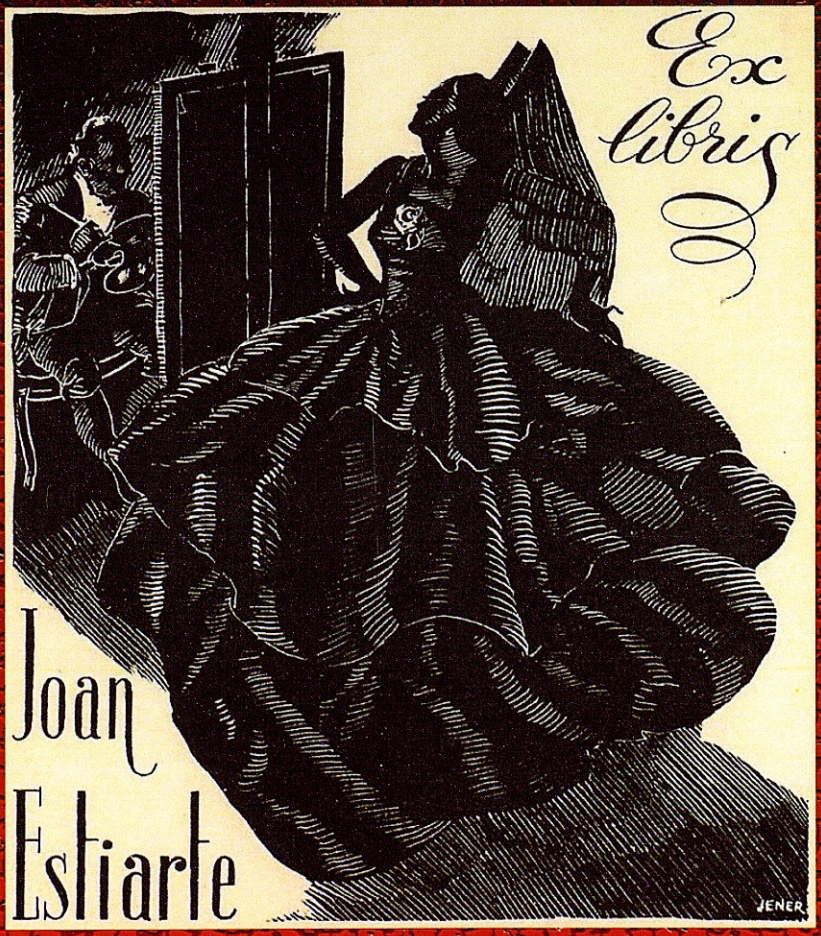

Any XXXIII 2021 Número 70

EX-LIBRIS

PUBLICACIÓ D'HISTÒRIA, TEORIA, COL·LECCIONISME I TÈCNICA DE L'EX-LIBRIS

SUMARI

JOAN ESTIARTE I SAMSÓ: MOLT MÉS QUE UN EXLIBRISTA
(Xavier Soler Àvila) 1

ALGUNOS EX-LIBRIS DE JOAN ESTIARTE I SAMSÓ 22

UNA MICA MÉS
(MCH) 38

CATÀLEG DE LA X BIENNAL D'EX-LIBRIS CONTRATALLA 42

Portada: Ex-libris ilustrado por Joan Estiarte. Jener. Flamenca.

JOAN ESTIARTE I SAMSÓ: MOLT MÉS QUE UN EXLIBRISTA[1]

Ex-libris núm. 131 d'Estiarte amb autoretrat

Aprofundir en la biografia artística de Joan Estiarte i Samsó (Barcelona, 1901-1986) a l'entorn de la seva tasca principal com a exlibrista ha estat un dels treballs per a l'Associació Catalana d'Exlibristes (ACE) dels que més n'he gaudit pel que ha significat de descoberta d'un il·lustrador català excepcional que va treballar en diferents camps de les arts i de l'edició. Ben sabut és que fou una figura cabdal en la recuperació, difusió i creació exlibrista a Catalunya des dels anys previs a la guerra civil fins als seus darrers anys arrel de la seva tasca des de l'AEB. Així doncs, he cregut convenient introduir-nos en el total de la seva obra, no només l'exlibrista, per a entendre l'enorme talent que desplegà allà on participà amb les seves il·lustracions.

1 Voldria agrair la proposta d'abordar aquesta monografia a en Marià Casas Hierro qui, amb diverses informacions, sobretot respecte la seva relació amb Rafael Masó i Subirana i l'empresa Myrurgia, m'ha permès d'avançar en quelcom més que la repetició crònica de les informacions ja fixades als breus treballs precedents sobre Estiarte. De la mateixa manera, tot estirant del fil, veurem com la Biblioteca de Catalunya (BC) és dipositària, des de fa anys, d'un important donatiu que va fer la seva vídua Josefina, el qual m'ha obert portes per a fixar aspectes artístics i biogràfics d'Estiarte inèdits fins ara.

El dia a dia de la seva vida fou per a ell una continua font d'inspiració, fora quin fora el mitjà d'expressió amb que s'apliqués, per la qual cosa, si bé s'ha de valorar l'obra creada separadament de la vida personal de cada autor, en Estiarte res fa pensar en una especial connexió amb el seu entorn i experiències, amb els seus temps, fruit d'una actitud passional i vital en l'esdevenir dels dies, d'explicar el mon que l'envoltava des del seu particular prisma, no deixant de banda tant les alegries i el sentit de l'humor que caracteritzen bona part del seu treball, com encarant-nos també amb misèries del mon, especialment les derivades de les guerres. La vida i l'art units, al cap i a la fi, en una manera de fer on la generositat i l'honestedat vers l'altre esdevingueren guies per a ell; no cal insistir, com veurem, en que l'exlibrisme fou el vehicle perfecte per a la seva creativitat.

* * *

Estiarte es va formar a l'Escola de Belles Arts de Barcelona, on tingué com a professor, entre d'altres, al mateix Josep Triadó i Mayol —de qui recentment s'ha commemorat el cent-cinquantè aniversari del seu naixement— i també al Cercle Artístic de Sant Lluc. Els seus primers treballs els va dur a terme a l'entorn de la il·lustració gràfica junt amb el seu amic, i també exlibrista des de ben jove, l'Ignasi Vidal Molné. L'any 1929, Estiarte va ser un dels fundadors de la societat poliesportiva Dinàmic Club, la qual va desaparèixer en esclatar la guerra civil. Un dels seus primers ex-libris va ser precisament per a aquesta entitat.

Va entrar a treballar a Myrurgia cap al 1930[2], probablement a instancies de Rafael Masó i Subirana, relacions publiques de l'empresa, a més de conservador de les peces del museu corporatiu, moltes de les quals es troben actualment al MNAC, algunes d'elles donades pel mateix Masó. Des d'aleshores l'uní una gran amistat amb Estiarte que es consolidarà, sobretot, a l'entorn de les activitats que des de 1951 desenvoluparà l'AEB, entitat de la qual Masó en seria el darrer president.

Estiarte va dissenyar, junt amb el mateix Esteve Monegal, el *packaging* i el disseny de producte del perfum *Hawaii*, concebent per a l'ocasió un flascó-objecte, a la manera d'un volcà o construcció geometritzant, fet amb vidre, fil de seda i una etiqueta daurada, i amb un estoig de paper amb fibra de fusta encolada sobre cartró, a la manera de l'arquitectura popular d'Oceania[3].

2 Als darrers anys vint, amb l'impuls empresarial que Barcelona rebé amb l'Exposició Internacional, l'empresa de perfumeria Myrurgia va fer un cop de timó a la seva trajectòria de la mà d'Esteve Monegal i Prat, l'escultor noucentista que agafà les regnes del petit negoci familiar que ell convertiria en una gran empresa de referència en el mon de la perfumeria i la cosmètica, tot renovant tant la seva imatge corporativa com la qualitat i diversitat dels seus productes.

3 Tot i no ser esmentat al catàleg *Myrurgia 1916-1936: bellesa i glamour* (MNAC, 2003), el Museu del Disseny de Barcelona atribueix el disseny d'aquest producte a Estiarte i Monegal.

Anunci del perfum *Hawaii* de Myrurgia,
disseny de Monegal i Estiarte. Fotografia de Pere Català-Pic (ca. 1930)

Ex-libris sense numerar dedicat a Serafin Gilart
Exemplar acolorit a mà inclòs al llibre *EX-LIBRIS* (1954)[4]

4 Probable exemple dels seus primers treballs com a exlibrista a la segona meitat dels anys trenta o principis dels quaranta.

Al Fons David Santsalvador de la BC hi ha un extraordinari dibuix aquarel·lat d'Estiarte de l'any 1931, amb dedicatòria inclosa a aquell. Es tracta probablement d'un estudi —o part d'un projecte publicitari— de Myrurgia on tres dones, parcialment nues i representades seguint una estètica declaradament *decó* segons els estàndards de l'empresa, jeuen en el que podria ser un gineceu o uns banys turcs.

Estiarte compaginaria durant aquells anys les tasques d'il·lustrador a diverses empreses, com per exemple a *Cine-Star* (1935-1936), revista de temàtica lleugera a l'entorn de l'*star-system* hollywoodiense del grup editorial Brisas de Mallorca, on exercí d'il·lustrador a més de ser-ne el director artístic. Probablement Santsalvador començà a treballar per a *Cine-Star* gràcies a Estiarte, qui veuria en ell al gran retratista pel qual seria reconegut.

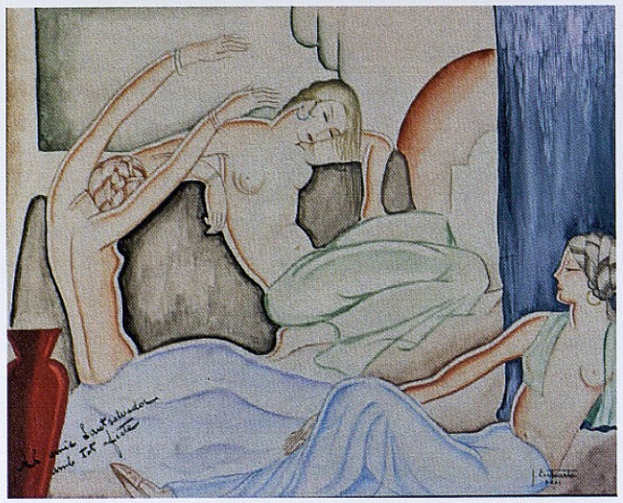

Aquarel·la d'Estiarte dedicada a David Santsalvador (1931)

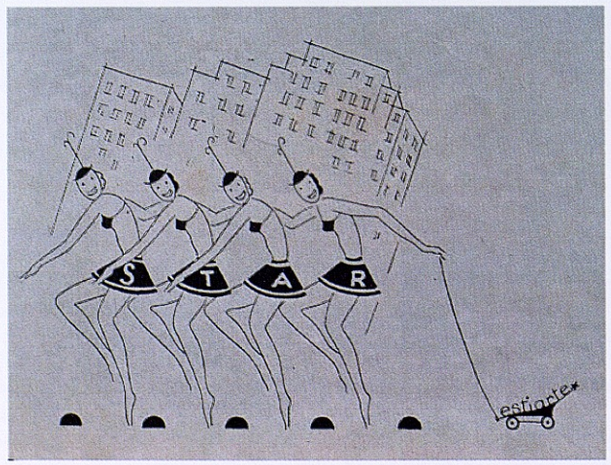

Il·lustració d'Estiarte per a *Cine-Star* (1935)

Però les seves inquietuds no es circumscrivien només a les arts plàstiques o al disseny. L'any 1933, junt amb Francesc Febrer, va escriure un sainet en un acte titulat *El Castell Encantat o endevina a qui ha tocat*, obra que fou estrenada el vint-i-cinc de novembre al Teatre de la Unió Cooperatista Barcelonesa i publicada l'any següent[5]. Aquesta afició puntual per la dramatúrgia popular en forma de sainet és també indicadora de per on va Estiarte en termes generals: gaudeix de representar la tragèdia i la comèdia de la vida, sense distinció jeràrquica entre les diferents emocions representades; cap d'elles és més important que l'altra i això també es veu clarament en la seva obra gràfica. Com veurem, cap tema serà deixat de banda als seus ex-libris i il·lustracions, ja sigui en l'aspecte formal d'aquells (en la seva diversitat estètica), en el tipus d'ex-libris (segons classificació temàtica a l'ús) o en el seu to més formal o solemne o bé més lliure.

Tanmateix, l'any 1934, ara junt amb Ignasi Vidal i el germà d'aquest, en Lluís, varen fundar el setmanari *L'art que Belluga. Full de batalla*, de caire satíric i humorístic i del qual només se'n va poder publicar un número.

L'ART QUE BELLUGA

Les coses clares i els punts damunt de les iis

20 cèntims

Any I • FULL DE BATALLA • Barcelona, 7 d'Abril de 1934 • Ixeic Granados, 52 • N.º 1

Autopresentació

INVESTIGACIONS ARTISTIQUES

No s'enfadi senyor Apa!

Portada de *L'Art que Belluga.Full de batalla* (1934)

5 Estiarte i Samsó, Joan; Febrer, Francesc, *El Castell encantat o endevina a qui ha tocat*, Barcelona: Imp. Pompeu Vidal, 1934

Aquell mateix any, i animat per Vidal Molné, Estiarte va iniciar-se en l'exlibrisme. La seva primera marca de propietat llibraria fou una per a Jaume Galofré i Rosa Crespi.

Ja des dels seus primers ex-libris s'expressarà amb un ample registre formal, alhora que amb un vitalisme fora de l'abast de molts i que ell posseïa de manera innata. No renuncià a beure dels referents més antics, remuntant-se en alguns dissenys a la tradició de l'exlibrisme heràldic. La *joie-de-vivre* estiartiana, per esmentar-la d'alguna manera, es pot constatar a qualsevol dels seus diversos registres, ja foren plàstics o literaris, amb segell personal i respectant la tradició quan cal —la manera de fer o la lliçó implícita en l'obra— que probablement rebria del mestratge d'en Josep Triadó, a més de la seva sòlida experiència prèvia com a il·lustrador.

Ex-libris núm. 120 per a Conxita Batlle

En el seu repertori s'hi poden comptar des dels declaradament humorístics, fins als de caràcter més familiar o íntim, espirituals o religiosos, històrics, geogràfics, monumentals, femenins, de personalitats il·lustres, d'entitats, d'animals, infantils, literaris, etc. No deixava cap gènere o tema per tocar, sempre en relació amb les inquietuds o personalitat dels propietaris. Gran amant de la tradició contista, hom pot dir que alguns ex-libris seus son un relat breu en si mateixos, si més no una vinyeta, com per exemple els d'escenes corals, amb molts personatges; unes composicions que ultrapassen el petit marc de la marca de propietat.

Ex-libris núm. 121 de l'autor imprès a la capçalera de la invitació
a la exposició de l'Institut Britànic de Barcelona de 1961

Insisteixo, l'humor és una constant en el seu tarannà, però en cap cas l'hem de veure com a únic element caracteritzador de la seva obra, ni la d'il·lustrador, ni la d'exlibrista; seria reduccionista fiar-ho tot a l'humorisme. El seu mode és canònic, de línia clara, sense perdre mai l'essència del que ha de ser una bona marca de llibre. Dues cites em semblen oportunes al respecte per a remarcar l'esperit que guià Estiarte com a exlibrista:

> *'No hem d'insistir més a l'entorn de l'exlibrisme humorístic; les mostres que presentem son suficients per a demostrar el profit que es pot assolir en aquest gènere, conduit amb talent i sense perdre de vista el simbolisme i d'altres condicions que ha de revestir una bona marca de biblioteca'.*
>
> Ramon Miquel i Planas, «La caricatura y los Exlibris»
> *Revista Ibérica de Exlibris*, Barcelona, 1903
> Any I, Núm. 2, p. 21-24
> (Traducció de l'autor)

> *'...Estiarte cuida, sobretot, que l'ex-libris sigui per al seu posseïdor el reflex del seu caràcter, de la seva professió, dels seus idealismes, de les seves preferències en el dia a dia de la seva vida o del seu ofici, de les seves diversions o esports preferits'.* P. XIII
>
> Joan Estiarte i Samsó, *EXLIBRIS*,
> pròleg de J. Mª Casas i Ros, Barcelona, 1955
> (Traducció de l'autor)

Ex-libris núm. 174 dedicat a en Rafael Masó

El 12 de maig de 1936, Estiarte entrà a formar part del Foment de les Arts Decoratives en qualitat de soci professional. Tot apuntava a una carrera important dins la il·lustració gràfica de l'època, però la guerra civil començà aquell estiu, truncant en part la seva incipient projecció com a il·lustrador. Tot i que ell era un veterà de la guerra d'Àfrica de gairebé quaranta anys, no va poder esquivar la crida republicana en els darrers moments de la contesa. Tal i com ell ens explica a les seves memòries de la guerra civil, sobre les quals tornarem més endavant, i obligat a anar de nou a files, es presentà voluntari per a poder demanar destí a la redacció de la revista *Aeronàutica*, que era l'orgue oficial de l'exèrcit de l'aire, i on els hi calia un dibuixant per a la seu de Barcelona. Va poder accedir al lloc després de superar les proves pertinents, però malauradament no hi pogué romandre gaire temps, ja que la desesperació dels republicans davant l'avanç dels feixistes va fer que fos reassignat i va haver d'incorporar-se als camps de servei, dissolent-se la revista i emprant el govern legítim tots els efectius disponibles davant la imminent derrota[6].

6 Estiarte i Samsó, Joan, *Recordant la meva retirada en la guerra civil espanyola en l'any 1939 (1939-1963)*, Ms. 3169 8º 19-II (BC), mecanoscrit de l'any 1963 on Estiarte fa memòria d'aquell darrer any de la guerra i el primer de la derrota descrivint el periple que el dugué a Argelers i Torremolinos, passant per Logronyo i Miranda d'Ebre, abans no pogué retornar, 'depurat' pel nou règim feixista, a Barcelona.

En plena contesa, l'any 1938, va publicar el llibre de poemes *Paradigmas*, nou registre literari on expressar-se, on inclou un ex-libris imprès i acolorit realitzat per Vidal Molné i dedicat a ell[7]. Els poemes d'Estiarte, de vers lliure, estan dedicats a diverses dones, entre les quals hi ha la seva esposa, Josefina G. d'Estiarte.

Il·lustració de *Paradigmas* (1938)

En acabar la guerra, sent captiu dels feixistes el 1940, Estiarte va escriure, des del seu confinament com a presoner al camp de treball forçat de Torremolinos, una carta breu adreçada a Eduard Jener Casellas[8] on donà salutacions a tothom de la plantilla de Myrurgia, expressant el seu enyor per tornar a casa i donant records també a Monegal[9].

Superada ja la immediata i més crua postguerra, l'any 1948 Estiarte edità uns sobres amb vint-i-cinc ex-libris seus, a la manera dels que també va fer en Triadó en el seu moment i que altres exlibristes prendrien també com a idea pràctica per al col·leccionisme, sobretot a partir de la fundació de l'AEB. Tal i com seguirem veient, també en alguns treballs fora de l'exlibrisme, Estiarte sembla atansar-se, per la seva exquisidesa i el caire artesanal d'alguns treballs, a l'esperit

7 Estiarte i Samsó, Joan, *Paradigmas*, Barcelona, CE, 1938. Obra de la qual n'editaria vint-i-cinc exemplars amb il·lustracions acolorides a mà per ell mateix. Gràcies al donatiu de la seva vídua, la BC en conserva l'exemplar número 1.

8 Eduard Jener va ser il·lustrador i dissenyador dels productes Myrurgia des de 1918 o 1919.

9 *Correspondència rebuda per Joan Estiarte i Samsó*, Ms. 4146 (BC). Tot i contenir bàsicament correspondència rebuda, aquesta carta és escrita i enviada per ell i, probablement, li varen fer a mans en retornar a Barcelona, a ell o a la seva dona.

del que fou el seu mestre a l'Escola de Belles Arts de Barcelona.

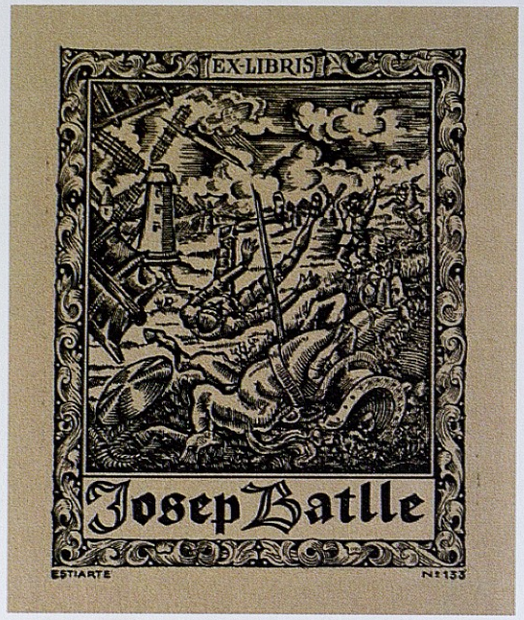

Ex-libris cervantí núm. 133 dedicat a Josep Batlle

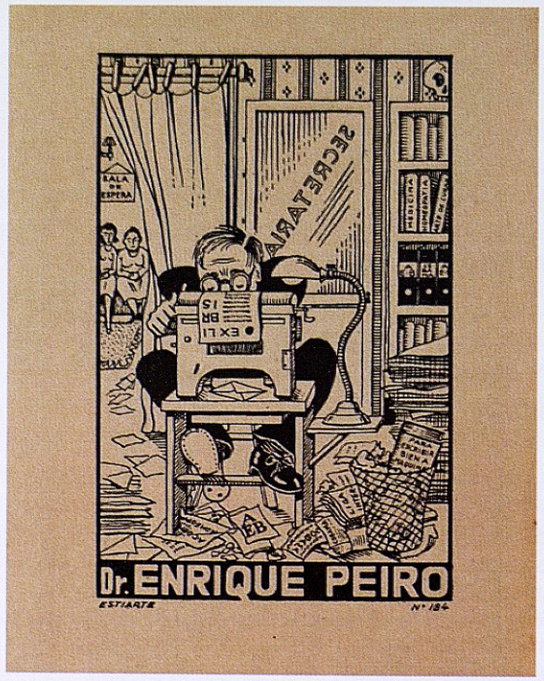

Ex-libris núm. 184 dedicat al Dr. Enric Peiró

L'HOME DELS FORMATGES

N una bella plaça d'un poblet del Nord, vers l'any 17.., estava emplaçada una gran botiga que es dedicava exclusivament a la venda de riquíssims formatges, que era el principal aliment d'aquells pacífics habitants.

L'amo d'aquest negoci era un home d'uns quaranta anys, que tenia un geni de mil dimonis. Segons es rumorejava, tots els diners que posseía els havia fets amb males arts, robant el que podia al poble. I encara es deia més: es deia i tot que

83

Primera pàgina de «L'home dels formatges», dins de *Contes* (1949)

L'any 1949, Estiarte veié publicat el seu llibre *Contes*, que dedicà explícitament a en Walt Disney i del qual se'n conserven dos exemplars a la BC, un d'ells signat per l'autor[10]. L'any següent participà a l'Exposició d'Ex-libris celebrada a la BC i organitzada pels Gremios de Libreros y Editores del Instituto del Libro Español. En ella s'hi exposaren aproximadament uns cent-vint ex-libris d'autors diversos, com Bassa i Armengol, Masó, Pla Dalmau o Xam, entre molts d'altres; molts d'ells d'arreu d'Espanya. No és casual que, amb l'impuls que donaria un acte com aquest, nasqués l'any següent l'AEB, associació de la qual Estiarte fou un dels pilars fundadors, així com un dels referents tant des de la seva vessant creativa com la més orgànica d'una entitat que estendria la seva activitat al llarg de tres dècades. Segons Ràfols, al seu *Diccionari d'artistes catalans*, cap a l'any 1951 Estiarte ja havia realitzat prop d'uns dos-cents ex-libris, la qual cosa el convertia en un veterà artista exlibrista i un home capaç de dur part de les regnes de l'entitat, tal i com va succeir.

10 Estiarte i Samsó, Joan, *Contes*, Barcelona, Gràfica Salvadó, 1949

Ex-libris núm. 195 dedicat a Eduard Jener

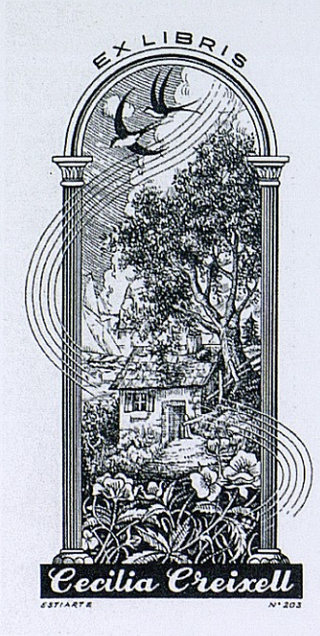

Ex-libris núm. 203 per a Cecilia Creixell

Aquell mateix any 1951 exposà ex-libris seus a l'Institut Britànic de Barcelona, institució amb la qual mantindrà una relació sostinguda en el temps, probablement a partir de la seva amistat amb Sir Walter Starkie, professor hispanista de l'entitat anglòfila. D'aquesta exposició se'n donà noticia detallada al

segon número del butlletí de l'AEB[11]. Estiarte hi exposà més de cent dibuixos originals dels seus ex-libris, entre plomes, litografies, aiguaforts, burins, etc. Per a l'ocasió, exposà els ex-libris humorístics, que en part el caracteritzaven, dedicats a en Masó i a Starkie, prova segura de la seva complicitat i amistat. Val a dir també que l'AEB mantenia amb l'Institut Britànic de Barcelona una relació cordial a través dels seus membres més destacats, com per exemple Antoni Ollé Pinell, qui l'1 de març de 1958 va pronunciar una conferència sobre el llibre il·lustrat a Anglaterra.

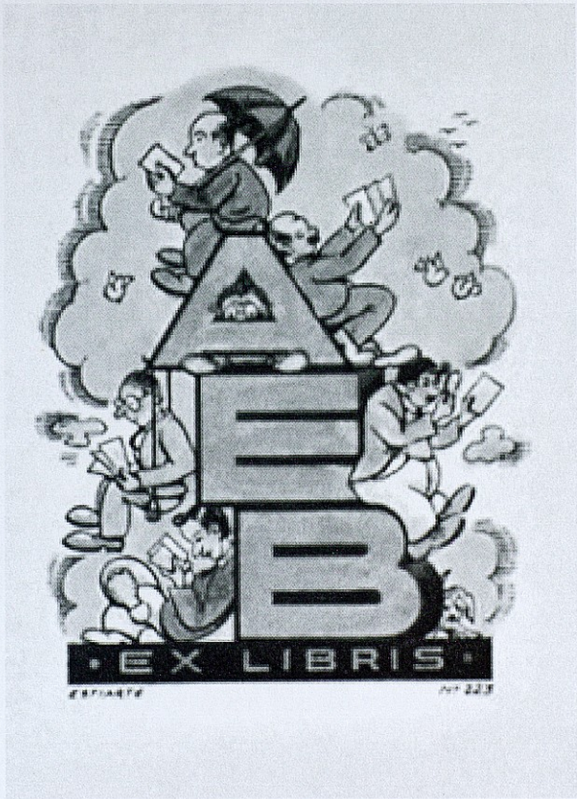

Ex-libris núm. 223 dedicat a l'AEB

Des de l'AEB aviat varen contactar amb les diverses associacions d'exlibristes d'arreu del mon, fins i tot als Estats Units, on una de les col·leccionistes i bibliòfiles més conspícues per aquells anys, Mary Alice Ercolini, va tenir l'honor que Estiarte li realitzés un ex-libris. Una composició ben pensada i estudiada per Estiarte que inclou diversos gèneres dins una mateixa marca[12].

11 *Butlletí de l'AEB*, Any I, Núm. 2, Desembre de 1951, p. 13

12 Jordan Bonet, Marta, *La façana i la portalada del Monestir de Sant Pau del Camp*, In: pàgina web 'Fotos de Barcelona'; l'autora m'ha ajudat a descriure l'ex-libris Ercolini, on veiem la representació en si del claustre de Sant Pau del Camp emmarcada en una finestra amb decoració historicista en la que destacarem la representació del tetramorf que hi

Ex-libris núm. 219 dedicat a Mary Alice Ercolini (1952)

L'any 1953, Masó va escriure *El humor en los ex-libris*[13], on, després d'enumerar molts dels artistes catalans que els conrearien d'una manera o altra, com Cornet, Mestres, Bon, Emili Ferrer, Malllol Suazo, Xam, etc., esmentà Estiarte, de qui en destacà que es el prototip d'exlibrista-humorista, amb agudesa i estil propi. Amb la perspectiva que ens dona el temps, podem alinear el to de les seves caricatures i il·lustracions còmiques amb les d'altres autors catalans a afegir als ja esmentats per Masó, com per exemple Junceda, Opisso, Cesc, Maristany o Castanys, entre moltíssims d'altres.

L'any 1955, Estiarte va editar el llibre compilatori *EXLIBRIS*[14] on desplegà tot l'ample repertori estilístic i temàtic que havia realitzat fins al moment. Alguns d'ells estan acolorits a mà per a l'edició amb anilines de colors plans. Destacarem que aquesta edició ha estat posada per Orenes al costat d'altres edicions notables de difusió de l'exlibrisme de l'època, com la monografia d'artista *Ex-libris de Mateu Avellaneda* (1948) o *Los ex-libris de Frank Alpresa* (1954)[15].

ha a la portalada del monestir barceloní. A més, Estiarte inclou una representació d'un gat —era molt amant dels gats— sota l'orla amb el nom d'Ercolini i l'any de realització.

13 *Butlletí de l'AEB*, Any III, Núm. 6, Desembre de 1953, p. 74-78. Article, en certa manera, continuador del realitzat per Ramon Miquel i Planas per a la *Revista Ibérica de Exlibris* l'any 1903 —i esmentat més amunt— on Masó, molt encertadament, distingeix els graciosos o caricaturescs, dels humorístics, els quals han de donar cabuda, diu, «a una finesa en l'observació de la vida i de la societat, sense caure en la comicitat extrema o de mal gust».

14 Estiarte i Samsó, Joan, *EXLIBRIS*, amb pròleg de J. Mª Casas i Ros (president de l'AEB), Barcelona, [Tall. i gràfica Minerva], 1955. Se'n van editar cent exemplars numerats. Estiarte explica a l'edició la destrucció de les planxes d'aquests ex-libris, dels quals en va imprimir, a part, cent-vint-i-cinc exemplars de cadascun per als propietaris. Aquest llibre també és conegut amb el títol *94 EXLIBRIS*; així consta a la portadella de l'exemplar enquadernat a la BC.

Amb la seva ploma Estiarte era molt hàbil imitant el resultat final de la xilografia i altres tècniques de gravat. Aspecte aquest que no passà inadvertit a la ressenya que de la seva exposició monogràfica de 1951, abans esmentada, es va donar a la revista *Destino*[16]. Val a dir que la manera com va imitar amb la ploma la xilografia li valgué crítiques, tal i com ens relata el mateix Casas i Ros al pròleg d'*EX-LIBRIS* (1954). També ens recorda, però, que el mateix Teodoro Miciano va lloar les habilitats d'Estiarte en aquest sentit, ja que per fer-ho, deia, cal l'habilitat del burí i el coneixement de la xilografia, en referencia a que el nostre artista usava la cartolina mate enguixada, una de les mixtificacions, com el linòleum de la xilografia[17].

Ex-musicis núm. 277 dedicat a Pau Casals (ca. 1955)

L'any 1956, Pepita Pallé, gran col·leccionista d'ex-libris, promotora de l'exli-

15 Orenes Navarro, Francesc, *EX-LIBRIS : de la propietat dels llibres*, Tarragona, Arola Editors, 2000, p. 196

16 *Destino*, núm. 726 de 7 de juliol de 1951, p. 15; on l'autor, a més, també destaca l'habilitat d'Estiarte en reproduir el boix amb ploma: «*De la pluma se vale para imitar, cuando así es necesario, toda suerte de grabados, especialmente al boj*».

17 Hom pot concloure que Estiarte prescindeix de la tasca més artesanal d'incisió en les planxes i se sent més lliure i còmode amb els ploma, tot i haver fet alguns aiguaforts i litografies al llarg de la seva carrera.

brisme, membre actiu de l'AEB i per a la qual Estiarte va realitzar uns quants ex-libris, li dedicà un article monogràfic[18] en el que probablement sigui la darrera monografia breu o aportació a la seva biografia, a més de les fitxes biogràfiques en díptic que d'uns quants exlibristes catalans va publicar l'AEB; la qual cosa ens dona la mesura de l'alta consideració que els ex-libris d'Estiarte tenien per aquells anys.

De 1958 data un llibre únic, manuscrit i il·lustrat amb tinta i aquarel·la original, titulat *Mis buenos y malos pensamientos*, també conservat a la BC com a part del donatiu de la seva vídua[19]. Es tracta de vinyetes humorístiques en català i castellà, a mena de dites o acudits, d'una gran agudesa i enginy, en algunes de les quals s'hi pot detectar l'esperit del gran Xavier Nogués. Tal i com resa el títol, alguns poden semblar menys políticament correctes, però Estiarte es deixa anar fent us d'un registre humorístic més de broc gros en alguns casos, el qual mai utilitzarà (o potser en comptades excepcions) als seus ex-libris, d'un humor més delimitat i contingut.

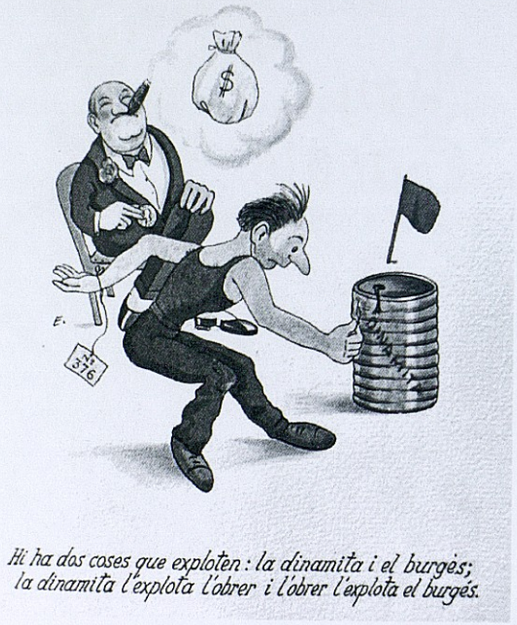

Il·lustració de *Mis buenos y malos pensamientos* (1958)

D'entre les moltes tasques que des de l'AEB va promoure Estiarte podem destacar que l'any 1959 va organitzar, junt amb Ignasi Vidal, una mostra d'ex-libris patrocinada pel Musée National des Beaux Arts de Monaco i titulada *Maitres Dessinateurs et Graveurs d'Ex-libris de Barcelona de 1906 a 1959*, de clara inspiració i vindicació de l'exlibrisme català modernista i de la primera meitat del segle XX. A nivell internacional, Estiarte també fou membre honorari del Club

18 *Butlletí de l'AEB*, Any VI, Núm. 11, Juny de 1956, p. 2-4
19 Estiarte i Samsó, Joan, *Mis buenos y malos pensamientos*, Barcelona, s.n., 1958

Internacional de Ex-libris de Rio de Janeiro i de la Sociedad Interamericana de Ex-libris, entitat aquesta per a la qual va fer un ex-libris.

Va participar a la tercera exposició col·lectiva anual *Works of members and friends of the British Institute*, celebrada entre el 18 de febrer i el 5 de març de 1960, on exposà dos olis titulats *Oración* i *Payasos*, al costat d'altres artistes notables com Abelló Martí, Camil Fàbregas o Montserrat Gudiol, entre molts d'altres. El tema dels clowns també fou objecte de representació d'un ex-libris dedicat a Sebastià Gasch, gran aficionat al circ, qui en una carta conservada a la BC li mostrà el seu agraïment[20].

Ex-libris núm. 273 dedicat a Sebastià Gasch

Si bé la seva activitat pictòrica és esporàdica, l'any 1961 tornarà a exposar pintures a la Galeria Jaimes de Barcelona, mostra que fou presentada pel reputat crític d'art Rafael Manzano. La BC compta, entre el seu patrimoni d'obres d'art moble, un quadre a l'oli d'Estiarte i que bé podria tractar-se d'una de les obres exposades a la sala barcelonina. Es tracta d'una pintura, potser l'única o de les poques que se'n coneixen o conserven, on deixa palès el seu fi sentit de l'humor, en aquest cas a l'entorn de l'època blava de Picasso. Veient el quadre, podria ser un retrat al·lusiu a la Maria Josepa Colom i Sambola (el tipus de cara, els ulls grans i la fesomia, amb semblances amb altres retrats de l'artista cerverina, la melena curta i rossa), a qui de ben segur coneixia per ser membre activa, com ell, de l'AEB[21].

20 *Correspondència rebuda per Joan Estiarte i Samsó*, Ms. 4146 (BC)
21 El fet que aquest quadre formi part de les obres d'art de la BC no és casual, doncs tant l'AEB, la BC, com el Conservatori de les Arts del Llibre —on Colom treballava com a docent precisament des de 1961— compartien la seva adreça entre les diferents dependències de l'Antic Hospital de la Santa Creu de Barcelona.

Pintura a l'oli d'Estiarte (ca. 1961)

Hem esmentat abans que el 1963 Estiarte va mecanografiar i enquadernar les seves vivències a la guerra civil espanyola. Es tracta d'unes memòries colpidores del darrer any de conflicte bèl·lic redactades en un estil col·loquial i proper[22] que venen a exorcitzar aquell fatal any. Estiarte, però, acompanya el text amb nou dibuixos relatius a l'exili a Argelers, de Logronyo, de Miranda d'Ebre, de Màlaga, etc., en una mostra de la seva capacitat d'expressar el bo i millor de l'esser humà, amb unes il·lustracions sintètiques, en la tradició dels horrors de la guerra i que ens donen una idea aproximada de les més immediates calamitats que van patir els defensors de la república presoners prèvia la seva execució o depuració.

22 Estiarte i Samsó, Joan, *Recordant la meva retirada...* (1963).

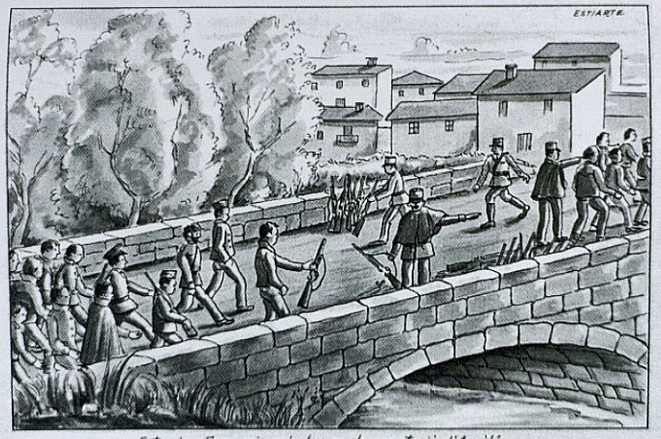

Il·lustració del mecanoscrit d'Estiarte sobre la seva experiència a la Guerra Civil (1963)

Aquell mateix any va realitzar una edició molt especial, manuscrita en miniatura i il·lustrada, del seu conte *El Cuc i la Papallona*, que formava part del recull publicat el 1949. Es tracta d'un tresor en miniatura que es conserva a la BC gràcies també al donatiu de la seva vídua. El seu estoig és una micro-vitrina de bronze i argent. Estiarte es llueix amb una peça on exhibeix el seu amor per la feina artesanal, com bé demostra el fet que realitzés dues miniatures manuscrites més: una versió resumida del *Quixot* i una altra del conte *Pulgarcito*.

Estoig-vitrina i miniatura d'*El Cuc i la Papallona* (1963)

Estiarte també va ser autor de diversos textos per a l'AEB que foren publicats al seu butlletí. En destacarem el de 1965, titulat *Los animales en los ex-libris*, on enumera marques on son protagonistes les bèsties. Ell mateix conclou que son els ex-libris amb animals els que desperten major atenció i simpatia[23].

Ex-libris núm. 229 dedicat a Antonio de la Vega

L'any 1970 va escriure també la necrològica de Frank Alpresa[24], una altra de les figures cabdals de l'exlibrisme català. Estiarte, Alpresa, Bassa i Armengol, Vidal Molné, Colom, etc., formarien part d'aquella generació que va patir la guerra civil i que contribuí a reestructurar orgànica i plàsticament l'exlibrisme català de mitjans del segle XX. Figures, algunes d'elles, oblidades i que bé mereixen una major fortuna crítica traduïda en l'estudi aprofundit de la seva obra.

* * *

Estiarte està ben representat com a exlibrista a multitud de col·leccions particulars i també a institucions publiques catalanes com l'Associació Catalana d'Exlibristes (ACE), la BC (que compta amb 114 ex-libris seus) i la Reial Acadèmia de Bones Lletres (amb 91). La seva producció exlibrista, a data del díptic biogràfic que li dedicà l'AEB, és a dir, cap a mitjans dels anys seixanta, s'estimava en uns 288 ex-libris. Cap a l'any 1945, o com a molt el 1946, Estiarte començaria a numerar els seus ex-libris a partir del número 100 o 101 a la mateixa matriu, tot facilitant el fet col·leccionista i la seva classificació. Però ell ja duia temps fent ex-libris sense

23 *Butlletí de l'AEB*, Any XV, Núm. 29-30, Juny-desembre de 1965, p. 59-62
24 *Butlletí de l'AEB*, Any XX, Núm. 39-40, Juny-desembre de 1970, p. 39-40

numerar. Podem creure, doncs, que els que no duen numeració (i sabent que no n'hi ha cap de numerat entre 1 i 100) serien els primers que va realitzar entre 1934 i 1945, la qual cosa acostaria la xifra del seu catàleg a prop dels quatre-cents ex-libris, convertint-lo en un dels més prolífics autors catalans de marques de propietat librària de la seva època. D'ex-libris datables amb seguretat d'abans de 1946, és a dir, sense numerar, n'he pogut identificar una seixantena, alguns dels quals, pocs, duen l'any imprès com a part de la composició i esdevenen un ajut inestimable tant per a la seva datació particular com per a la del total de la seva obra. La signatura en planxa que duen és, simplement, 'Estiarte' o 'J. Estiarte'.

Tanmateix, una pauta addicional per a identificar i datar amb major precisió els no numerats seria l'estilística. He pogut constatar que la majoria d'ells s'adiuen amb unes representacions encara vacil·lants per part de l'autor, tot i que algunes són de destacar per la seva adscripció a l'estètica de corrents d'aquells anys, com el *decó*, i que ell bé coneixia i conreava per imperatiu de la seva tasca tant a Myrurgia com a la revista *Cine-Star*. De fet, n'hi ha alguns d'estètica plenament noucentista i que serien els seus primers treballs des de mitjans dels anys trenta.

Fins i tot en moments crítics per a l'exlibrisme català arrel de la desaparició de l'AEB, Estiarte no va perdre el seu bon humor, tot dedicant un dibuix a l'enterrament de l'associació pocs anys després que aquesta deixés d'existir. Va morir l'any 1986, poc abans que renasqués de nou l'exlibrisme català amb l'ACE.

El seu llegat, la seva visió aguda, el seu optimisme, en definitiva, la seva obra, ens acompanyen, o haurien de fer-ho, tot inspirant-nos tant en l'amor a l'exlibrisme com a la humanitat, amb les seves meravelles i imperfeccions.

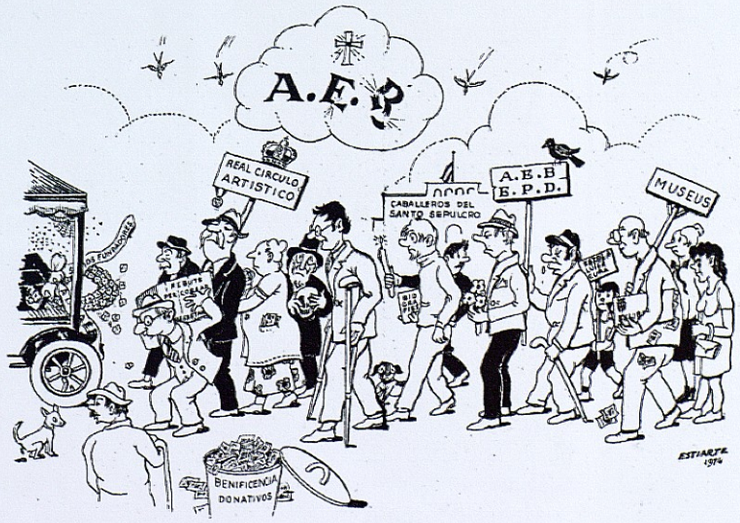

Enterrament de l'AEB vist per Estiarte (1974)

Xavier Soler Àvila
Historiador de l'art